

Ewa Agata Sowa-Behtane
ORCID: 0000-0002-0190-0567
Akademia Ignatianum w Krakowie

Integracja imigrantów ze społeczeństwem przyjmującym. Na przykładzie uczestnictwa w tradycjach, świętach, uroczystościach i życiu kulturalnym

Integration of Immigrants With the Host Society:
On the Example of Participation in Traditions,
Holidays, Celebrations and Cultural Life

ABSTRACT

This article presents the problem of immigrant integration in Poland, which was investigated in a 2022 diagnostic survey of 56 immigrants living in Krakow. The respondents were asked about their opinions on participation in Polish holidays and traditions, introducing their Polish friends to the customs and traditions of their culture, and participation in Polish cultural life (Polish cinema, Polish theater, Polish exhibitions, and concerts of Polish artists). The analysis of the surveyed indicators shows that the vast majority of the respondents (approx. 70–80%) integrate with the host society to a high degree. The vast majority of the respondents (nearly 90%) claimed that they familiarize their Polish friends with their national culture. Sixty-five percent of

KEYWORDS

integration, immigrants, host society, Polish society, cultural life, traditions, holidays, celebrations

SŁOWA KLUCZOWE

integracja, imigranci, społeczeństwo przyjmujące, społeczeństwo polskie, życie kulturalne, tradycje, święta, uroczystości

SPI Vol. 26, 2023/1
e-ISSN 2450-5366

DOI: 10.12775/SPI.2023.1.008
Nadesłano: 30.11.2022
Zaakceptowano: 13.01.2023

the respondents claimed that they participate in Polish cultural life very often or often. However, it is still necessary to take care of this group of immigrants who have problems with integration, so there is a need to modify integration policies, as well as to introduce intercultural education to schools and universities in a wider scope.

ABSTRAKT

Niniejszy artykuł przedstawia problem integracji imigrantów w Polsce, który próbowano zbadać za pomocą przeprowadzonych w 2022 roku metodą sondażu diagnostycznego badań, w których wzięło udział 56 imigrantów mieszkających w Krakowie. Aby osiągnąć zamierzony cel badawczy, zapytano badanych m.in. o opinie na temat uczestnictwa w polskich świętach i tradycjach, zapoznawania swoich polskich znajomych ze zwyczajami i tradycjami charakterystycznymi dla swojej kultury, uczestnictwa w polskim życiu kulturalnym (polskie kino, polski teatr, polskie wystawy, koncerty polskich artystów). Z analizy badanych wskaźników wynika, że zdecydowana większość badanych (ok. 70–80%) w wysokim stopniu integruje się ze społeczeństwem przyjmującym. Zdecydowana większość badanych (blisko 90%) twierdziła, że polskich znajomych zapoznaje ze swoją kulturą narodową. 65% badanych twierdziło, że bardzo często bądź często uczestniczy w polskim życiu kulturalnym. Wciąż jednak należy dbać o tę grupę imigrantów, która ma problemy z integracją. Istnieje potrzeba modyfikowania polityki integracji, a także wprowadzania w szerszym zakresie edukacji międzykulturowej do szkół oraz na uczelnie wyższe.

Wstęp

Współczesne migracje analizowane są najczęściej w kontekście procesów globalizacji. Do podstawowych uprawnień uczestników powstającej globalnej społeczności zalicza się m.in. prawo do przemieszczenia się z jednego społeczeństwa do innego i przynajmniej czasowe pozostawanie tam na prawach miejscowej ludności z możliwością powrotu bez znaczącej utraty swoich praw. Pochodną tego uprawnienia jest zachowanie własnej kultury i uczestniczenie w formach kultury mieszanej, obejmującej przynajmniej niektóre elementy kultury własnej (Urry 2009: 239). Globalizacja spowodowała, że wymiana kulturowa następuje szybciej niż to miało miejsce kiedykolwiek w przeszłości. Imigranci nie tylko poznają i przyjmują elementy

kultury dominującej w społeczeństwie przyjmującym, lecz również dzieli się swoją kulturą. Zjawisko to nazywamy międzykulturowością.

Integracja społeczna imigrantów w literaturze przedmiotu

W ujęciu socjologicznym integracja oznacza procesy jednoczenia elementów i części składowych w jedną całość. Procesy integracji obejmują w społeczeństwie te wszystkie interakcje między składowymi częściami czy grupami, które prowadzą do ich powiązania, kooperacji, dostosowania się czy rozwiązywania konfliktów (Turowski 1993: 129). Mówiąc o integracji w przypadku stosunków: społeczeństwo przyjmujące – imigranci, zazwyczaj ma się na myśli proces wkomponowania nowego elementu do istniejącego systemu społecznego, przy czym wkomponowanie to powinno się odbywać w taki sposób, aby rozszerzony system w dalszym ciągu funkcjonował harmonijnie i skutecznie (Koryś 2022).

Proces integracji imigrantów wymaga ze strony państwa przyjmującego stworzenia warunków do rzeczywistego włączenia imigrantów do uczestnictwa w różnych obszarach życia społecznego: w obszarze normatywnym i prawnym (status prawny imigrantów), ekonomicznym (zatrudnienie), instytucjonalnym, edukacyjnym i kulturowym. Od imigrantów zaś wymaga uznania podstawowych wartości i norm nowego społeczeństwa pobytu i aktywnego wchodzenia w kontakty społeczne, budowania więzi społecznych także poza swoją grupą etniczną oraz korzystania z udostępnianych przez państwo i jego instytucje dóbr i usług (Plewko 2010: 179).

Do grupy najczęściej stosowanych wskaźników integracji społecznej zalicza się (Ekspertyza... 2007: 98–99):

1. dotyczące stosunku społeczeństwa większościowego do grupy imigranckiej:
 - postawy społeczeństwa przyjmującego wobec uczestnictwa imigrantów w różnych dziedzinach życia społecznego, ekonomicznego, kulturalnego i politycznego;
 - skalę dystansu społecznego Bogardusa, która służy do pomiaru stopnia akceptacji wypełniania przez imigrantów zróżnicowanych ról społecznych;

- nastawienie społeczeństwa w stosunku do imigrantów: postawa tolerancyjna i otwarta czy zamknięta, czy jest ono w duchu asymilacyjnym czy wielokulturowości;
 - badanie alienacji: zmodyfikowana trójwymiarowa skala alienacji Deana (składa się z trzech skal badających bezsilność, normalność i izolację);
2. dotyczące relacji społecznych ze społeczeństwem wysyłającym:
 - utrzymywanie więzi z rodziną i znajomymi pozostającymi w kraju wysyłającym;
 3. dotyczące relacji społecznych ze społeczeństwem przyjmującym:
 - więzi w społeczeństwie przyjmującym: najbliższa rodzina (mąż/żona i dzieci), krewni, znajomi (imigranci czy przedstawiciele społeczeństwa przyjmującego);
 - spędzanie wolnego czasu przez imigranta z przedstawicielami społeczeństwa przyjmującego oraz z osobami o innej narodowości niż jego własna;
 - zasięg kontaktów imigranta w pracy z rezydentami kraju przyjmującego oraz z osobami o innej narodowości niż jego własna;
 - zawieranie związków małżeńskich z przedstawicielami społeczeństwa przyjmującego;
 4. dotyczące udziału w organizacjach społecznych:
 - uczestnictwo w organizacjach (stowarzyszenia, kluby, grupy wyznaniowe itp.) społeczeństwa przyjmującego;
 - tworzenie i uczestnictwo w stowarzyszeniach etnicznych i ich orientacja – na społeczeństwo pochodzenia czy też przyjmujące.

Metodologia badań własnych

W badaniach przeprowadzonych w 2022 roku metodą sondażu diagnostycznego za pomocą elektronicznego kwestionariusza ankiety wzięło udział 56 cudzoziemców mieszkających w Polsce. Połowę badanych (28 osób) stanowiły kobiety, a drugą połowę mężczyźni (28 osób). Osoby badane zamieszkiwały głównie duże miasta, powyżej 100000 mieszkańców (31 osób, tj. 55,3%) oraz średnie miasta (19 osób, tj. 33,9%), a jedynie kilka osób zamieszkiwało wsie (6 osób, tj. 10,8%). Badani byli w wieku od 21 do 43 lat, przebywali w Polsce

od pięciu miesięcy do trzynastu lat. 17 osób (30,4%) – od pięciu do jedenastu miesięcy, 16 osób (28,6%) – od jednego roku do dwóch lat, 14 osób (25,0%) – od trzech do pięciu lat, 9 osób (16,0%) – od sześciu do trzynastu lat.

Grupę imigrantów stanowili: Hindusi – 13 osób (23,2%), Turcy – 12 osób (21,4%), Ukraińcy – 9 osób (16,0%), Słowacy – 7 osób (12,5%), Egipcjanie – 4 osoby (7,1%), Nigeryjczycy – 2 osoby (3,5%), Algierczycy – 2 (3,5%), Włosi – 2 osoby (3,5%) oraz Francuzi – 2 osoby (3,5%). Przynależność do religii katolickiej deklarowało 9 badanych (16,0%), natomiast pozostała grupa deklarowała przynależność do następujących religii: protestantyzm, islam, sikhizm, hinduizm. Badani posiadali następujące wykształcenie: wyższe – 35%, niepełne wyższe – 18%, pomaturalne – 17%, średnie – 16%, zawodowe – 14%.

Problemem badawczym był stopień integracji badanych imigrantów ze społeczeństwem przyjmującym – polskim. Aby osiągnąć zamierzony cel badawczy i znaleźć odpowiedź na postawione pytanie, wyróżniono następujące wskaźniki badań: Uczestnictwo w świętach Bożego Narodzenia, Uczestnictwo w świętach wielkanocnych, Uczestnictwo w polskich imieninach, Uczestnictwo w polskich urodzinach, Uczestnictwo w polskim weselu, Uczestnictwo w polskich chrzcinach, Uczestnictwo w polskim pogrzebie, Uczestnictwo we mszy św. w kościele rzymskokatolickim, Kultywowanie swoich narodowych zwyczajów i tradycji, Zapoznawanie swoich polskich znajomych ze zwyczajami i tradycjami charakterystycznymi dla swojej kultury, Uczestnictwo w polskim życiu kulturalnym (polskie kino, polski teatr, polskie wystawy, koncerty polskich artystów).

Wyniki badań własnych

Niezwykle ważnym czynnikiem w integracji imigrantów jest uczestnictwo w tradycjach danego kraju, polegające m.in. na obchodzeniu świąt i uroczystości. W Polsce spora część tradycji wiąże się z religią chrześcijańską, a zwłaszcza katolicką, np. celebrowanie świąt Bożego Narodzenia, Wielkanocy, uczestnictwo w chrzcinach, ślubach, pogrzebach – ma to miejsce najczęściej w obrzędzie religijnym, ale kultywuje się także tradycje świeckie, np. urodziny, imieniny, wesela, andrzejkki, sylwester, wianki itp.

Badanych pytano, czy uczestniczą w świętach Bożego Narodzenia w tradycji katolickiej. Wykaz odpowiedzi przedstawiono w tabeli nr 1.

Tabela 1. Uczestnictwo w świętach Bożego Narodzenia

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	jeden raz	32	57,1	57,1	57,1
	nie	6	10,7	10,7	67,9
	tak, wielokrotnie	18	32,1	32,1	100,0
	Ogółem	56	100,0	100,0	

Źródło: badania własne.

Z badań wynika, że aż 89,3% badanych chociaż jeden raz uczestniczyło w świętach Bożego Narodzenia obchodzonych w tradycji katolickiej. 32,1% imigrantów uczestniczyło w tych świętach wielokrotnie, a 57,1% tylko jeden raz. Wynika to z faktu, że dużą część badanych (blisko 60%) stanowiły osoby, które zamieszkiwały Polskę do roku bądź od roku do dwóch lat.

Kolejnym ważnym w Polsce świętem jest Wielkanoc, dlatego badanych pytano o ich uczestnictwo w świętach wielkanocnych. Odpowiedzi przedstawia poniższa tabela.

Tabela 2. Uczestnictwo w świętach wielkanocnych

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	jeden raz	32	57,1	57,1	57,1
	nie	6	10,7	10,7	67,9
	tak, wielokrotnie	18	32,1	32,1	100,0
	Ogółem	56	100,0	100,0	

Źródło: badania własne.

W odpowiedzi na to pytanie uzyskano dokładnie takie same dane, jakie odnotowano w pytaniu dotyczącym uczestnictwa w świętach

Bożego Narodzenia, czyli 89,3% badanych chociaż raz uczestniczyło w świętach wielkanocnych obchodzonych w tradycji katolickiej. 32,1% imigrantów uczestniczyło w świętach wielokrotnie, a 57,1% tylko jeden raz.

W dalszej części kwestionariusza zamieszczono pytanie dotyczące uczestnictwa w polskich imieninach. Otrzymane odpowiedzi przedstawione zostały w tabeli nr 3.

Tabela 3. Uczestnictwo w polskich imieninach

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	jeden raz	32	57,1	57,1	57,1
	nie	8	14,3	14,3	71,4
	tak, wielokrotnie	16	28,6	28,6	100,0
	Ogółem	56	100,0	100,0	

Źródło: badania własne.

Z analizy badań wynika, że zdecydowana większość uczestniczyła w polskich imieninach wielokrotnie. 57,1% badanych brało udział jeden raz w takim wydarzeniu, a 28,6% wielokrotnie. Bardzo podobne odpowiedzi uzyskano w pytaniu o uczestnictwo w polskich urodzinach (57,1% uczestniczyło jednokrotnie, a 37,5% wielokrotnie). Wyniki przedstawiono w poniższej tabeli.

Tabela 4. Uczestnictwo w polskich urodzinach

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	jeden raz	32	57,1	57,1	57,1
	nie	3	5,4	5,4	62,5
	tak, wielokrotnie	21	37,5	37,5	100,0
	Ogółem	56	100,0	100,0	

Źródło: badania własne.

Również wiele osób spośród badanych uczestniczyło w polskim weselu. Dane przedstawia tabela nr 6.

Tabela 5. Uczestnictwo w polskim weselu

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	jeden raz	32	57,1	57,1	57,1
	nie	17	30,4	30,4	87,5
	tak, wielokrotnie	7	12,5	12,5	100,0
	Ogółem	56	100,0	100,0	

Źródło: badania własne.

Większość badanych (57,1%) uczestniczyła w weselu jeden raz, natomiast 12,5% uczestniczyło w takiej uroczystości wielokrotnie. Bardzo podobne odpowiedzi pojawiły się przy kolejnym pytaniu dotyczącym uczestnictwa w polskich chrzcinach. Tutaj 57,1% badanych również deklarowało jednorazowe uczestnictwo, a 10,7% wielokrotne. Dokładne dane przedstawia poniższa tabela.

Tabela 6. Uczestnictwo w polskich chrzcinach

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	jeden raz	32	57,1	57,1	57,1
	nie	18	32,1	32,1	89,3
	tak, wielokrotnie	6	10,7	10,7	100,0
	Ogółem	56	100,0	100,0	

Źródło: badania własne.

Badanych pytano także o uczestnictwo w polskim pogrzebie. W tym wypadku ich uczestnictwo było rzadsze niż w wypadku wcześniej wymienianych uroczystości. 21,4% badanych podało, że uczestniczyło w polskim pogrzebie jeden raz, a 3,6%, że wielokrotnie. Dokładne dane przedstawia poniższa tabela.

Tabela 7. Uczestnictwo w polskim pogrzebie

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	jeden raz	12	21,4	21,4	21,4
	nie	42	75,0	75,0	96,4
	tak, wielokrotnie	2	3,6	3,6	100,0
	Ogółem	56	100,0	100,0	

Źródło: badania własne.

Zdecydowana większość badanych uczestniczyła także we mszy św. w kościele rzymskokatolickim: 60,7% – jednokrotnie, a 28,6% – wielokrotnie. Dokładne dane przedstawia tabela nr 8.

Tabela 8. Uczestnictwo we mszy św. w kościele rzymskokatolickim

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	jeden raz	34	60,7	60,7	60,7
	nie	6	10,7	10,7	71,4
	tak, wielokrotnie	16	28,6	28,6	100,0
	Ogółem	56	100,0	100,0	

Źródło: badania własne.

Z analizy przedstawionych danych (tabele od 1 do 8) wynika, że imigranci uczestniczą w polskich tradycyjnych świętach i uroczystościach. Wesela, chrzciny i pogrzeby są uroczystościami okazjonalnymi, w związku z tym uczestnictwo jest rzadsze aniżeli w świętach i uroczystościach, które celebруемy rokrocznie.

Badanych pytano także, czy jako imigranci mieszkający w Polsce kultywują swoje narodowe zwyczaje i tradycje. Blisko 80% badanych odpowiedziało twierdząco, lecz około połowa z tych osób deklarowała także, iż jednocześnie bierze również udział w obchodach polskich świąt. Dokładne dane przedstawia poniższa tabela.

Tabela 9. Kulturowanie swoich narodowych zwyczajów i tradycji

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	raczej tak	33	58,9	58,9	58,9
	częściowo	3	5,4	5,4	64,3
	nie	7	12,5	12,5	76,8
	raczej nie	2	3,6	3,6	80,4
	tak	11	19,6	19,6	100,0
	Ogółem	56	100,0	100,0	

Źródło: badania własne.

Integracja cudzoziemców to nie tylko poznawanie kultury społeczeństwa przyjmującego, ale również zapoznawanie swoich polskich znajomych ze zwyczajami i tradycjami charakterystycznymi dla swojej kultury. Zdecydowana większość badanych (blisko 90%) twierdziła, że zapoznaje polskich znajomych ze swoją kulturą narodową. Dokładne dane przedstawia poniższa tabela.

Tabela 10. Zapoznawanie polskich znajomych ze zwyczajami i tradycjami charakterystycznymi dla swojej kultury

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	raczej tak	32	57,1	57,1	57,1
	nie	4	7,1	7,1	64,3
	raczej nie	2	3,6	3,6	67,9
	rzadko	2	3,6	3,6	71,4
	tak	16	28,6	28,6	100,0
	Ogółem	56	100,0	100,0	

Źródło: badania własne.

Kolejnym wskaźnikiem, który był badany, a który również ma wpływ na integrację imigrantów, jest aktywne uczestnictwo w polskim życiu kulturalnym (polskie kino, polski teatr, polskie wystawy, koncerty polskich artystów). 65% badanych twierdziło, że bardzo często bądź często uczestniczy w polskim życiu kulturalnym. Dokładne dane przedstawia poniższa tabela.

Tabela 11. Uczestnictwo w polskim życiu kulturalnym (polskie kino, polski teatr, polskie wystawy, koncerty polskich artystów)

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	bardzo często	32	57,1	57,1	57,1
	nie	14	25,0	25,0	82,1
	rzadko	5	8,9	8,9	91,1
	często	5	8,9	8,9	100,0

Źródło: badania własne.

Zakończenie: Wnioski z badań i postulaty pedagogiczne

Z przeprowadzonych badań wynika, że imigranci uczestniczą w polskich tradycyjnych świątach i uroczystościach, a jednocześnie kultywują swoje narodowe zwyczaje i tradycje (80%). Zdecydowana większość badanych (blisko 90%) twierdziła, że polskich znajomych zapoznaje ze swoją kulturą narodową. 65% badanych twierdziło, że bardzo często bądź często uczestniczy w polskim życiu kulturalnym. Można zatem stwierdzić, że dane te świadczą o dobrze działającym procesie integracji.

Badani opowiadali także w pytaniach otwartych o sposobach, w jakie dochodziło do ich uczestnictwa w polskich świątach, tradycjach, uroczystościach czy życiu kulturalnym. Najczęstszą odpowiedzią było wskazanie na bycie w związku z partnerem bądź partnerką polskiego pochodzenia, którzy w naturalny sposób wprowadzają ich w polskie rodzinne tradycje i zapraszają do wspólnego uczestnictwa w różnych uroczystościach.

Wyniki tych badań oraz te pierwsze wnioski można porównać do badań, które prowadziłam 10 lat wcześniej (Sowa-Behtane 2013), a których celem było poznanie opinii partnerek obcokrajowców mieszkających w Polsce na temat integracji swych partnerów. W tamtych badaniach brały udział osoby będące w związkach małżeńskich (32 osoby) oraz żyjące w niezalegalizowanych związkach konkubencjalnych (8 osób). Grupę obcokrajowców, na temat których wypowiadały się ich partnerki, stanowili: Egipcjanie – 13 osób, Algierczycy – 12 osób, Tunezyjczycy – 4 osoby, Hindusi – 4 osoby, Nigeryjczycy – 2 osoby,

Turcy – 2 osoby oraz po jednej osobie z Maroka, Iraku i Australii. Z wypowiedzi badanych kobiet wynikało, że ich partnerzy uczestniczyli w polskich tradycyjnych świątach i uroczystościach, a przebywając w Polsce mogli również swobodnie praktykować swoją religię i swoje wierzenia – tak twierdziło 75% badanych kobiet. Badania te potwierdzają, że partner czy partnerka z kraju przyjmującego jest osobą znaczącą we wprowadzaniu imigranta w tradycje i życie kulturalne Polski.

W innych odpowiedziach badani wskazywali na kolegów i koleżanki z pracy, którzy wychodzili z inicjatywą i zaproszeniem do swoich domów rodzinnych do wspólnego uczestniczenia w obchodach świąt Bożego Narodzenia i Wielkanocy bądź zapraszali po koleżeńsku na śluby, wesela czy chrzciny. Bardzo często to także pracodawcy (szczególnie w dużych, międzynarodowych korporacjach) dbają o organizowanie np. wigilii pracowniczych, które mają na celu pokazanie tradycji kraju przyjmującego. Imigranci wypowiadali się, że bardzo chętnie w takich wydarzeniach uczestniczyli. Również różne organizacje pozarządowe bądź samorządowe organizują wydarzenia skierowane do imigrantów, które polegają na zapraszaniu do wspólnego uczestnictwa w różnych uroczystościach.

W działania tego rodzaju powinny się włączać także organizacje rządowe. Ponieważ Polska jest jednym z krajów usytuowanych w centrum Europy, dlatego też temat integracji i dialogu z imigrantami jest niezwykle ważny i jako państwo przyjmujące musimy budować środowiska integracyjne, niwelować dystans społeczny między grupami, jak również przeciwdziałać uprzedzeniom i dyskryminacji. Integracja społeczna staje się kluczowym narzędziem w realizacji tego zamierzenia – pozwala ona uwzględnić w społeczeństwie przyjmującym grupy społeczne wywodzące się z różnych narodowości, kultur i religii.

Należy pamiętać, że poprzez wspomaganie imigrantów pomagamy również budować nasze codzienne warunki życia. Jeśli zostawimy imigrantów samym sobie, zapewne wpłynie to na jakość naszego codziennego życia, które w przyszłości – jak wszystko na to wskazuje – w coraz większym stopniu stanie się jeszcze bardziej wielokulturowe. Jednym ze źródeł sukcesu w tworzeniu polityki migracyjnej Polski jest uczenie się międzykulturowości i zachęcanie imigrantów do aktywnego i podmiotowego udziału w życiu społecznym

kultury dominującej. Jednocześnie jako społeczeństwo przyjmujące sami powinniśmy aktywnie uczestniczyć w ich życiu kulturalnym.

Bibliografia

- Ekspertyza podsumowująca doświadczenia teoretyczne i empiryczne nad społecznym i ekonomicznym wymiarem integracji. Moduł III. Integracja cudzoziemców w Polsce, Ośrodek Badań nad Migracjami. Uniwersytet Warszawski, Sierpień 2007.
- Koryś I. (2022). *Integracja imigrantów a asymilacja, segregacja i marginalizacja – słowniczek podstawowych pojęć*, Międzynarodowa Organizacja do Spraw Migracji, http://www.enigma.wsb.pl/debata/download/integracja_imigrantow.pdf [dostęp: 12.12.2022].
- Plewko J. (2010). *Warunki integracji imigrantów ze społeczeństwem przyjmującym w wybranych krajach Unii Europejskiej*, „Roczniki Nauk Społecznych”, t. 2, nr 38, s. 157–180.
- Sowa-Behtane E. (2013). *Integracja cudzoziemców w Polsce w opiniach ich życiowych partnerek*, [w:] B. Grochmal-Bach, A. Czyż, A. Skoczek (red.), *Segregacja, integracja, inkluzja*, Kraków: Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM, s. 139–162.
- Turowski J. (2009). *Socjologia. Małe struktury społeczne*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Urry J. (2009). *Socjologia mobilności*, przeł. J. Stawiński, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

ADRES DO KORESPONDENCJI

Dr Ewa Sowa-Behtane
Akademia Ignatianum w Krakowie
Instytut Nauk o Wychowaniu
e-mail: ewa.sowa@ignatianum.edu.pl